

Als een speer aan de slag

Tekst: De speerwaterjuffer is een van de sterkst bedreigde libellensoorten van Nederland. Terwijl het veel libellen de laatste jaren voor de wind gaat, gaat het met deze soort onveranderd slecht. Wat moet er gebeuren om het tij ook voor deze kritische soort te keren? Met steun van Provincie Noord-Brabant zijn De Vlinderstichting en Stichting Bargerveen een tweejarig project gestart om dat uit te zoeken. Als een speer aan de slag!

De speerwaterjuffer staat op de Rode Lijst als ernstig bedreigd (Termaat & Kalkman, 2011). Waar de soort vroeger op redelijk veel plaatsen verspreid over de hoge zandgronden voorkwam, is zij nu beperkt tot maar twee regio's. In het oosten van het land komt de speerwaterjuffer nog voor in het Haaksbergerveen en het Korenburgerveen & Meddose Veen. De overige populaties liggen in de oostelijke helft van Noord-Brabant, verspreid over vier natuurgebieden nabij Oisterwijk, Sint-Oedenrode, Valkenswaard en Heeze.

Wat eraan vooraf ging

Om meer te weten te komen over de ecologie en habitatseisen van de speerwaterjuffer in Nederland heeft De Vlinderstichting in 2001 een uitgebreid onderzoek uitgevoerd (Ketelaar, 2001). Dit leidde tot een goede karakterisering van het leefgebied. Kort samengevat

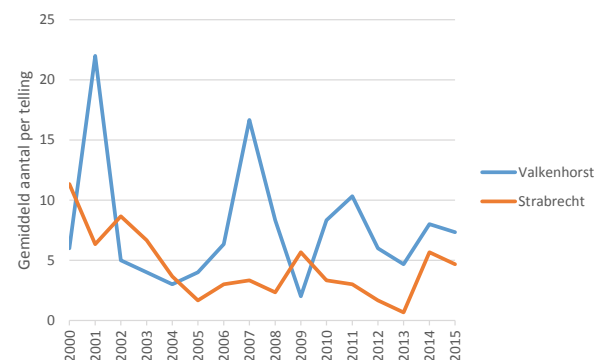

Een ven bij Heeze waar de speerwaterjuffer nog voorkomt. De rijk gestructureerde vegetatie is goed zichtbaar.

De speerwaterjuffer komt sinds 2000 alleen nog voor in Twente, de Achterhoek en de oostelijke helft van Noord-Brabant.

zijn dat zwakgebufferde, matig voedselrijke vennen en randen van hoogvenen met een rijk gestructureerde verlandingsvegetatie in de oeverzone. Deze vegetatie bestaat meestal uit een combinatie van ondergedoken, drijvende en uit het water stekende planten. Vaak zijn veldjes van snavelzegge of draadzegge en fonteinkruidenten aanwezig. Daarnaast zijn meestal meerdere plantensoorten aanwezig die de invloed van grondwater in het ven indiceren. Verzuring, vermessing en vooral ver-

De resultaten van de twee langst gelopen monitoringroutes in de gebieden Valkenhorst en Strabrecht. Het aantal speerwaterjuffers kan van jaar tot jaar flink fluctueren, maar in beide gevallen lijkt er sprake te zijn van een afname sinds 2000. Met dank aan teller Gerd-Jan Pontenagel.

droging hebben ervoor gezorgd dat deze vegetaties fors in oppervlakte zijn afgenomen.

Met deze kennis op zak is in 2005 een soortbeschermingsplan opgesteld voor de provincie Noord-Brabant (Termaat, 2006). Alle toen bekende vliegplaatsen zijn beoordeeld, bedreigingen zijn vastgesteld en maatregelen geformuleerd. Sindsdien zijn in verschillende gebieden herstelmaatregelen uitgevoerd, al dan niet specifiek voor de speerwaterjuffer. Meestal betroffen dit anti-verdrogingsmaatregelen en het vrijkappen van venoevers.

De ontwikkeling van een aantal populaties is gevolgd aan de hand van telroutes binnen het Landelijk Meetnet Libellen. Daardoor weten we dat de speerwaterjuffer op sommige vennen stabiel blijft, maar op andere plekken achteruit gaat. Van andere locaties was de precieze status anno 2015 niet goed bekend. Waarnemingen bleven al enkele jaren uit, of het was niet duidelijk of waarnemingen betrekking hadden op zwervers of voortplanting. Dat gold ook voor de waarnemingen op enkele nieuwe locaties. Tenslotte hadden we nog geen goed overzicht van de maatregelen die na 2005 zijn uitgevoerd bij de speerwaterjuffervennen, noch of er al positieve effecten voor de speerwaterjuffer merkbaar zijn.

De doelstellingen van dit nieuwe speerwaterjufferproject in 2015-2016 zijn dus om de status van vennen met meldingen sinds 2005 te actualiseren, de monitoring uit te breiden en vast te stellen welke veranderingen in habitatkwaliteit hebben plaatsgevonden vergeleken met de situatie in 2001. Daarnaast moeten beschermingsmaatregelen worden aangescherpt en waar mogelijk direct worden uitgevoerd.

Het onderzoek in 2015

In het veldseizoen van 2015 zijn alle vennen met resterende en recent verdwenen populaties in Noord-Brabant opnieuw bezocht en zijn monitoringroutes geteld. Recent uitgevoerde maatregelen zijn beoordeeld en er is gezocht naar kansrijke locaties voor uitbreiding. Daarnaast zijn watermonsters verzameld voor bepaling van de waterkwaliteit en vegetatieopnamen gemaakt. Dit is gebeurd op dezelfde locaties als het onderzoek van Ketelaar in 2001, zodat de veranderingen over de afgelopen veertien jaar kunnen worden vastgesteld. Dit geeft hopelijk concrete aanwijzingen voor de oorzaak dat sommige populaties stabiel zijn gebleven en andere niet. Ook zijn temperatuurloggers geplaatst, om inzicht te krijgen in het temperatuurprofiel van vennen met en zonder speerwaterjuffers. Tenslotte zijn bij twee vennen peilbuizen geplaatst om meer inzicht te krijgen in het hydrologisch functioneren.

Eerste resultaten

Na afloop van de inventarisatie in 2015 kunnen we

Tim Termaat

Een van de vennen waar in 2015 vegetatieopnamen zijn gemaakt en watermonsters zijn genomen.

Tim Termaat

Bij een ven bij Oisterwijk zijn in de winter van 2012-2013 herstelmaatregelen uitgevoerd. De speerwaterjuffer blijkt dit goed overleefd te hebben en hoop is nu gevestigd op uitbreiding naar naburige vennen.

Foto onder: in het gebied Strabrecht werd een grote deelpopulatie speerwaterjuffers ontdekt. Voorheen was niet precies bekend waar de voortplantingskern zich bevond.

Tim Termaat

Tim Termaat

Dit ven bij Valkenswaard heeft sterk te kampen met verdroging en verbossing van de oevers. De speerwaterjuffer is hier in 2010 verdwenen. Waarschijnlijk kunnen in 2016 herstelmaatregelen worden uitgevoerd.

vaststellen dat de speerwaterjuffer nog (deel)populaties heeft in negen vennen. Van vier vennen weten we nu dat de soort echt weg is: het Greveschutven, het Molenven en een naamloos ven bij Valkenswaard, en het Karperven bij Eindhoven. Recente waarnemingen op een nieuwe locatie bij Heeze blijken echter daadwerkelijk een (kleine) populatie te herbergen en de enige populatie nabij Oisterwijk blijkt de herstelmaatregelen die daar zijn uitgevoerd goed overleefd te hebben. De populatie lijkt zelfs weer te groeien, waardoor er nieuwe hoop is op uitbreiding naar andere vennen in de nabijheid.

De grootste verrassing kwam echter uit het gebied Strabrecht. Bij een van de vennen in dit gebied werd een nieuwe voortplantingskern gevonden, die veel groter was dan werd vermoed. In juni vlogen hier hon-

Tim Termaat

Mannetje speerwaterjuffer.

Tel mee!

Om alle populaties van de speerwaterjuffer goed te volgen zijn nog enkele routetellers nodig. Zowel in oostelijk Noord-Brabant (omgeving Valkenswaard, Heeze, Sint-Oedenrode) als in Twente (Haaksbergerveen) zijn nog extra soortgerichte routes voor de speerwaterjuffer gewenst. Deze routes dienen tenminste driemaal geteld te worden in de periode mei-juni.

Ook zouden we enkele Brabantse vennen die hersteld zijn maar waar de speerwaterjuffer nog niet terug is, graag goed willen volgen. Dit kan het beste met algemene telroutes waar alle libellensoorten worden geteld. Dat gebeurt eens in de twee weken, in de periode mei-september.

Lijkt het u leuk om mee te doen en beschikt u over een redelijke libellenkennis? Stuur dan een mailtje naar meetnet@vlinderstichting.nl.

derden speerwaterjuffers rond! Elders in het gebied werd een tweede, kleinere, voortplantingskern gevonden.

Geplande activiteiten en maatregelen in 2016

In 2016 zullen watermonsters, temperatuurmetingen en vegetatieopnamen geanalyseerd worden en worden vergeleken met de resultaten uit het onderzoek van Ketelaar uit 2001. We hopen hiermee specifiekere conclusies te kunnen trekken over de achteruitgang van de speerwaterjuffer en concretere maatregelen te kunnen formuleren. Bij twee of drie vennen in de regio Valkenswaard verwachten we direct herstelmaatregelen te kunnen uitvoeren. Het benodigde budget hiervoor is al gereserveerd. Bovendien worden parallel aan dit project maatregelen voorzien in het Vressels Bos bij Sint-Oedenrode (in 2016) en in het voormalige leefgebied Greveschutven (later). De speerwaterjuffer is daarbij één van de voornaamste doelsoorten.

Ten slotte is het belangrijk om alle resterende populaties goed te blijven volgen met monitoringroutes. Dat geldt ook voor vennen die hersteld zijn en mogelijk weer door de speerwaterjuffer gekoloniseerd kunnen worden. Daarbij kunnen we de hulp van enkele extra routetellers nog prima gebruiken!

Literatuur

- Ketelaar R. (2001). De Speerwaterjuffer in Nederland: verspreiding, ecologie en bescherming. Rapport 2001.032. De Vlinderstichting, Wageningen.
- Termaat T. (2006). Op de bres voor de Speerwaterjuffer. Beschermingsplan voor de Speerwaterjuffer in Noord-Brabant. Provincie Noord-Brabant.
- Termaat, T. & Kalkman, V.J. (2011). Basisrapport Rode Lijst Libellen volgens Nederlandse en IUCN-criteria. Rapport VS2011.015. De Vlinderstichting, Wageningen.